

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ
МАНІПУЛЯТИВНИХ ПАТЕРНІВ ПОВЕДІНКИ У ДИТИНИ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Ахтирська К. Р., студентка 1 курсу кафедри психології

Варіна Г.Б., ст.викладач кафедри психології

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького,

м. Мелітополь, Україна

Спроби управління оточуючими людьми, перевірка своїх можливостей, пошук «меж допустимого» у спілкуванні з іншою людиною – важливий етап у соціалізації дитини молодшого шкільного віку. Відсутність такого досвіду, так само як і закріплення маніпуляції в якості основного способу побудови відносин, – вкрай несприятливі варіанти розвитку особистості. У першому випадку у неї може сформуватися надмірна довірливість, наївність, відсутність соціальної спритності, гнучкості, нездатність результативної самопрезентації в конкурентному середовищі. Результати другого варіанту – підвищений раціоналізм, корисливість, цинізм, штучність, неприродність у стосунках. В умовах динамічних змін у сучасному суспільстві такі крайні прояви є неадекватними та не адаптивними [2].

Дослідження явища маніпуляції привертає увагу багатьох спеціалістів різних галузей знань: психологів (С.І. Бернштейн, Д. Брайант, С. Томпсон, О.Л. Доценко, Т.М. Дридзе, О.О. Леонтьєв, Б. Шердон), політологів (С. Кара-Мурза, Г. Лассуелл, Г.Г. Почепцов, Г. Шиллер), соціологів (Б.І. Мотузенко).

Маніпуляції у навчально-виховному процесі вивчали Є. Рогов, О. Козачек, Н.Волкова та ін. Маніпулятивна стратегія впливу в міжособистісних стосунках знайшла своє відображення в численних психолого-педагогічних працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених (Є. Доценко, В. Панкратов, Л. Рюмшина, Є. Скаженик, В. Шейнов, Е. Шостром, А. Філатов та ін.). Однак мало досліджуваними, наприклад, залишаються такі важливі її аспекти, як розуміння

молодшими школярами сутності самої стратегії, ставлення учнів до маніпуляції у спілкуванні, її морально-етична оцінка, а також способи захисту від неї, які домінують у комунікативному полі молодших школярів.

На підставі досліджень цих та інших науковців було сформульовано визначення поняття маніпуляції, як різновиду психологічного впливу, майстерне виконання якого призводить до прихованого пробудження в іншій людині намірів, які не збігаються з її актуально існуючими бажаннями та потребами.

Молодший шкільний вік пов'язаний із значними змінами в психологічному портреті дитини. Важливішим моментом цих перетворень є перехід від безпосередньої поведінки до опосередкованої, до усвідомленої й довільної поведінки. Дитина навчається активно керувати собою, здійснювати свою діяльність відповідно поставленим цілям, свідомо прийнятим намірам і рішенням. Цей факт свідчить про виникнення нового рівня організації мотиваційної сфери і важливим показником розвитку особистості. Поява нових форм поведінки безпосередньо пов'язана з навчальною діяльністю, яка на відміну від ігрової діяльності стає обов'язковою і визначає необхідність дотримання цілого ряду норм і правил, вимагає бути організованим, дисциплінованим та ін. Однак вступ до школи сам по собі не забезпечує появу цих властивостей, об'єктивно необхідних для школяра і яких вимагають вчитель і батьки. Виникає протиріччя: від початку навчання в школі від дитини вимагають те, що тільки повинно бути сформовано в умовах нової соціальної ситуації розвитку. Здатність діяти довільно формується поступово, протягом всього молодшого шкільного віку. Як і всі вищі форми психічної діяльності, довільна поведінка регулюється основним законом їх формування: нова поведінка виникає спочатку у спільній діяльності з дорослим, який надає дитині засоби організації такої поведінки, і тільки потім стає власним індивідуальним засобом дій дитини. Специфіка молодшого шкільного віку і полягає в тому, що цілі діяльності задаються дітям переважно дорослими [3].

Дуже часто головний вербальний підхід до виховання проявляється у словах: «Ти повинен», що розпадається на варіанти: «Ти можеш», «Ти не можеш», «Ти не хочеш», «Тобі треба» тощо. Щоб керувати і маніпулювати дітьми, батьки можуть використовувати наступні прийоми (за Е. Шостромом):

- формування почуття провини («Твоя поведінка доведе мене до серцевого приступу»);
- залякування нелюбов'ю оточуючих («Що подумують люди, якщо довідаються про тебе таке...»);
- (найдійовіше) використання любові («Я просто не можу тебе любити, раз ти так поводишся»). Сюди ж можна віднести всі дванадцять «батьківських директив», які ми наводили раніше [6].

У відповідь на маніпуляції дорослих діти використовують свої маніпулятивні прийоми, приклади яких ми наводимо нижче:

1. Маленька ганчірка. Увесь час погане себе почуває, навіть готовий цілий день провести в ліжку, ледве волочить ноги, аби всіх змусити робити за себе всю роботу. Використовує нерішучість, крайню безпорадність, хронічну безпам'ятність і неухважність. Виконує роль безпомічного, а насправді розумний і хитрий. Із такою дитиною треба поступати так: чітко відокремлювати її реальний стан від удавання й показати їй, що вона не безпомічна.

2. Маленький диктатор. Керує дорослими за допомогою надутих губ, упертості, неслухняності, тупання ногами. У нього немає часу для повсякденної роботи. Такій дитині треба показати, що кожний має право бути собою й не повинен робити за іншого нічого, якщо той може справитися самостійно.

3. Маля-лисиця. Це плаксіє, який відкрив, що сльози оплачуються увагою. У школі він це використовує цілком: зі складного уроку можна піти, пославшись на біль у животі. Це майстер провокувати співчуття до себе. У такій дитині треба розглянути всепоглинаючий стан залежності та слабкості. Можна попросити її

виконати низку нескладних доручень (скласти ліжко, сходити в магазин) і всі вчинки нагороджувати теплотою та схваленням.

4. Жорстоке маля. Як правило, така дитина має насильницький темперамент. Вона штовхається, задирає, обзиває, плює, щипає, б'ється. Вона ненавидить авторитети: учителів і батьків. Упевненість у неї швидко переростає в самовпевненість й абсолютну віру у свої сили. У такої дитини необхідно розвивати потенціал симпатії та підтримки на протипагу ненависті та страху. У неї насправді панує страх залишитись непоміченою. Її треба підтримати, коли вона робить хороший учинок, і демонструвати їй, що зовнішня впевненість - це внутрішня опора, а не тиск на інших.

5. Малий-змагатель. Він прагне завжди бути першим. Часто це проявляється там, де ростуть два хлопчики. Школа - кращий полігон. Батьків, братів та однокласників - усіх він сприймає як суперників. Для нього перемогти важливіше, ніж просто жити. Поступово згубний марафон змагання викликає безсоння. Дитина не може розслабитись і перестати перемагати. Постійне джерело страху – усі оточуючі, хто добре справляється з навчанням, робить успіхи у спорті, танцях та ін.

Цій дитині треба показати: чим більше людина прагне перемогти інших, тим менше вона вірить у себе. У такої дитини необхідно формувати почуття самопідтримки.

Вербальні маніпулятивні прийоми діти застосовують не тільки до дорослих, а й по відношенню один до одного. До другого-третього року навчання в дітей формуються більш тісні контакти з однолітками на основі спільної діяльності (навчальної, спортивної, громадської), поступово ділові зв'язки підкріплюються моральною оцінкою поведінки кожного [1].

Маніпуляція в сучасному суспільстві, є однією з поширених форм соціальної комунікації, маніпулятивні відносини представляються однією з адекватних сучасним суспільним відносинам форм комунікації. У суспільстві маніпулятивна поведінка необхідно людині в його боротьбі за існування, але більша частина

маніпуляцій негативно впливає на життя самих маніпуляторів і на життя їхніх близьких [4].

У самому визначенні маніпуляції є протиріччя, з одного боку, загально визнано, що це негативне явище, проте в роботах про маніпуляції (Р. Гудіна, Дж. Рудінова, Е. Шострома, Е.Л. Доценко) відзначається її можлива позитивна роль. Маніпуляція може проводитися і в інтересах маніпульованого. Розгляд маніпуляції в якості окремого випадку, різновиди прихованого управління знімає це протиріччя: якщо дії ініціатора робляться в інтересах адресата, то це соціально одобряемое; якщо ж вони егоїстичні – то це маніпуляція, «осуждаемая» в суспільній свідомості. Таким чином, маніпулятивна поведінка – це особливе поведінка людини, спрямована на взаємодію з оточуючими людьми, що виникає при необхідності досягти бажаного, застосовуючи при цьому прийоми маніпулювання.

Схильність людини до маніпулятивної поведінки в психології називається макіавеллізм, який розглядається як особистісна риса і як набір поведінкових стратегій. Особистості з високим рівнем макіавеллізм характеризуються як егоїстичні, домінуючі, амбітні, сміливі, розумні, наполегливі Вони мають виражену здатність до приховування негативних характеристик своєї особистості, вони більш комунікабельні і переконливі незалежно від того, кажуть вони співрозмовнику правду або брешуть. Ці особистості більш цілеспрямовані і конкурентноздатні, спрямовані, насамперед, на досягнення мети, а не на взаємодію з партнерами. Як правило, люди з високим рівнем макіавеллізм мають байдуже думку про інших, цинічний погляд на людей взагалі. Вони чіткіше помічають слабкі місця інших людей і успішно користуються цим [5].

Особистості з низьким рівнем макіавеллізм характеризуються як сентиментальні, нерішучі, боязкі, невіддатливі впливу, чесні і надійні. Вони будують свою поведінку по ідеальному зразку взаємодії з іншими, де стосунки

побудовані по суб'єктно-суб'єктивним принципом на протипагу суб'єктно-об'єктивному.

Література:

1. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – СПб.: Речь, 2006. – 304 с.
2. Козачек О. Психологическая манипуляция: за и против / О. Козачек // Народное образование. – 2009. – № 2. – С. 265–272.
3. Коробко С.Л. Работа психолога з молодшими школярами: Метод. Посібник / С.Л. Коробко, О.І. Коробко. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 416с.
4. Рюмшина Л. И. Влияние манипулятивных установок личности на взаимопонимание / Л. И. Рюмшина // Мир психологии. – 2007. – № 3. – С. 88–93.
5. Филатов А. В. Основы распознавания и противодействия манипуляции сознанием / А. В. Филатов, В. Н. Филатова. – М.: Сенте, 2004. – 200 с.
6. Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации / Э. Шостром; пер. В. Данченко. – К.: PSYLIB, 2005. – 82 с.

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА ГЕОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ ВНАСЛІДОК ВПЛИВУ ВИДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

*Бердова С. Ю. студентка 1 курсу природничо-географічного факультету
Передерій Д. М. студентка 1 курсу природничо-географічного факультету*

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь, Україна

Запорізька область – визначний геологічний регіон, який щедро наділений розмаїттям геологічних утворень та потужними мінеральними ресурсами. За